

Brændevinsmonopoler

Taler

Hagbard Emanuel Berner

Dato

25 januar 1889

Sted

Den statsøkonomiske forening,
Kristiania

- 1 Som medlem af den ved klg. resl. af 15 aug. 1887 nedsatte toldkommision, der ogsaa fik i opdrag eventuelt at omhandle statsbeskatningen i det hele, fremsatte jeg ved behandlingen af spørgsmaalet om brændevinsafgiftens forhøielse forslag om indførelse af brændevinsmonopol. Eller rettere: Jeg foreslog to monopoler,
- 5 nemlig 1) et kommunalt udskjænkings- og udsalgsmonopol, der udøves gennem samlagene og hvorved fortjenesten ved udskjænkningen og udsalget træder istedetfor den ved loven af 6te septbr. 1845 § 9 paalagte salgsafgift af 13 1/3 øre pr. liter til kommunekassen og 2) et engros- salgsmonopol, der udøves gennem en monopolstyrelse til fordel for statskassen, og hvorved
- 10 salgsfortjenesten træder istedenfor den nu gjældende produktionsafgift og told.

- Det til kommissionens flertals indstilling angaaende brændevins-produktionsafgiftens (og toldens) forhøielse af mig afgivne votum angaaende indførelsen af brændevinsmonopol indeholder vistnok ikke præciserede forslag
- 15 til de lovforandringer, som et monopol forudsætter, og der blev heller ikke tid for den stærkt overlæssede kommission til at tage spørgsmaalet under indgaaende behandling. Men forslaget foranledigede imidlertid, at kommissionen erhvervede en blandt bilagene til flertallets indstilling trykt oversigt fra hr. Fr. Bætzmann angaaende brændevinsmonopolsagens historie
- 20 udenlands i de seneste aar, ligesom flertalsfraktionens samtlige medlemmer enstemmig udtalte sig for at anbefale mit forslag til nærmere bearbejdelse af statsmyndighederne snarest mulig. Et flertal inden fraktionen tilføjede, at de «allerede nu finder at burde udtale sig for tanken om et statsmonopol». Sagen er ikke standset herved. Under sidste storthing faldt der gjentagne udtalelser til
- 25 fordel for brændevinsmonopolet, og efterat finantsdepartementet i sagens anledning den 18de august f. a. havde henvendt sig til indredepartementet for at æske dets udtalelse om det ønskelige i, at spørgsmaalet om tilveiebringelse af en indtægt for statskassen af brændevinsforbruget enten gennem statsmonopol

30 eller brændevinsafgift undergives nærmere granskning, har førstnævnte
departement under 28de november s. a. som bekjendt nedsat en komite,
bestaaende af oprindelig tre, men nu fire medlemmer, til at tage det i
toldkommissionens flertalsindstilling fremkomne monopolforslag under
35 behandling ved siden af andre tidligere paa storthinget fremsatte forslag til
forøgelse af statskassens indtægt af brændevinsbeskatningen.

Spørgsmaalet om brændevinsmonopol er saaledes ogsaa hos os bleven et aktuelt
spørgsmaal, og jeg har derfor troet ikke at burde unddrage mig den opfordring,
bestyrelsen af den statsøkonomiske forening har rettet til mig, om at gjøre
40 brændevinsmonopolerne til gjenstand for et foredrag i denne forening.

Siden Adam Smith for 100 aar siden i sit berømte værk «Om national-
velstanden» hævdede næringsfrihedens grundsætninger i handel og industri, har
monopoler havt en slem klang i manges øren. Det var paa veie til at blive en
45 trosartikel, at monopoler i sin almindelighed var forkastelige. De betegnedes
som uretfærdige i sit princip og skadelige for produktionen i sine virkninger; de
gjorde producenterne sløve, udsugede konsumenterne, standsede industriens
fremgang m. m. m.

50 Men tiltrods for alt har monopolbestræbelserne taget større omfang, og deres
styrke øges. I selve Adam Smiths fædreland har frihandelslæren ialfald for
øjeblikket fundet ivrige bekjæmpere; Manchester, som til dato havde givet de
reneste og mest ubetingede frihandelsgrundsætninger det navn, hvorunder de
var blevet en verdensmagt, har - som vi ved - nys ofret til fremmede guder. Og
55 paa «British associations» sidste møde i afvigte høst holdt bl. a. en anseet
repræsentant for de nyere retninger i statsøkonomien, professor Foxwell af
University College i London et foredrag om «Monopolets udvikling og forhold
til statens funktioner», hvori det - ifølge et referat i Times for 8de septbr. 1888 -
ligefrem udtaltes, at Adam Smiths og hans samtidiges forventninger om, at
60 deres reformbestræbelser skulde føre til en fri konkurrences tidsalder og til
monopolernes afskaffelse, ikke havde holdt stik. Efter et aarhundredes erfaring
saa man, at monopolerne kun havde skiftet grundlag, at den fri konkurrence
kun var en overgangsform, og at tidsalderens mest karakteristiske tendenser gik
i retning af monopoler. Men de nye monopoler var fri for mange af de ældres
65 fejl og gav mange fordele fremfor en tilstand af uhindret konkurrence. Vistnok
havde de ogsaa sine særegne farer, som krævede tilsvarende former af
statskontrol. Men i det hele, udtalte foredragsholderen, staar tidens spørgsmål

ikke l nger mellem «laissez faire» og statskontrol, men mellem statskontrol og
70 kollektivism.

Jeg nævner dette her, ikke fordi det har nogen direkte sammenhæng med
brændevinsmonopoler, men fordi det viser hen til en retning i tiden, som
bidrager sit til at jevne veien for monopoler i det hele. Og der er jo ogs a i den
75 videnskabelige socialisme, hvis indflydelse ikke lader sig miskjende, ligeledes en
stræben henimod en opfatning af statens opgave og praktiske virksomhed, som
ofte bringer talen hen p a statsmonopoler, og efterhaanden bringer denne tale
til at skurre mindre, selv i noks a «ortodoxe» stats konomers  ren.

80 Det er ogs a umiskjendeligt, at kapitalens overmagt i stor udstrækning
begunstiger dannelsen af privatmonopoler, som ofte er de mest trykkende af alle
- se f. ex. de amerikanske pengefyrsters jernbanemonopoler. Men for at
bekjæmpe privatmonopolerne n des man til at p a kalde statsmonopolerne.

85 Og det er ikke bare fra videnskabens kathedre, at dette statsøkonomiske kj tteri
udbredes. Det er heller ikke bare i ord, men endmere i handling at
monopolarbeidets styrke viser sig. De praktiske statsmænd i regjeringerne og
nationalforsamlingerne verden rundt har nu en stund ofret statsmonopolerne
en opmærksomhed, som har syntes mange p afaldende og urigtig, men som de
90 dog ikke har form aet at fjerne. De europæiske staters budgetter leverer beviser
nok herp a. Monopol-indtægter spiller en rolle i de fleste staters finantser. De
flyder af monopoler af den forskjelligste art: tobak, brændevin, salt, krudt,
fyrstikker, cigaretpapir, spillekort, lotterier osv. osv. Man finder dem under alle
slags forfatninger og under alle breddegrader: i Schweiz, Tyskland, Frankrig,
95 Østerrig-Ungarn, Rusland, Grækenland. - Kort sagt: Næsten i alle Europas
lande holder man p a at forhandle om indførelsen af et eller andet monopol
eller at gjennemføre en eller anden ny monopollov, medens ældre monopoler
befæstes.

100 Monopolerne er heller ikke bare indskrænket til at tjene statskasserne som
melkekj r. Kommunernes budgetter viser, i hvilken grad ogs a de kommunale
finantser støtter sig p a monopoler af mangfoldig slags. Man har kommunale
gasv rk, vandværk m. m. Kort sagt, hvor man snur sig i stat eller kommune,
m der man monopoler i en eller anden form.

105 Statsmonopolerne - det er alene disse, vi her skal omhandle - skylder forskjellige

forhold sin oprindelse. Dels er de meget gamle, som f. ex. det franske
tobaksmonopol; men dels har de sin oprindelse fra den senere tid, og forsaavidt
110 skyldes de væsentlig - men ikke udelukkende - de finantsielle vanskeligheder,
som er en følge af, at de europæiske statsbudgetters udgiftsside hurtig er vokset
til en saa svimlende høide paa grund af de forfærdelige krigsrustninger og de
store krigsmaal, men endnu mere paa grund af de store jernbanebyggerier,
havneanlæg, telegrafanlæg, omsorgen for folkeundervisningen - kort sagt de
115 store kulturopgaver, som efter den nyere tids lære ikke længere hovedsagelig bør
betroes det private initiativ, men først og sidst overtages af staten, hvis
indblanding paa alle omraader der næsten ikke synes at være anden skranke for
end skatteborgernes mangel paa evne eller villie til at betale, hvad denne
faderlige statsomsorg kræver udredet af deres lommer. Disse sidstnævnte grunde
120 til statsbudgetternes forøgelse vil vistnok ogsaa virke til at holde monopolerne
paa dagsordenen. De er ikke af de daarligste indtægtskilder, finantserne har til
sin raadighed.

Man maa dog ikke af disse monopolvenlige tendenser lade sig forlede til at tro,
125 at man er paa veie til at vende tilbage til de monopoler eller regalier, som
udviklede sig saa frodig under kongemagtens udvidelser i de foregaaende
aarhundreder, da snarstalt alt gjordes til regale for staten eller for «kongen, som
var staten», i den udstrækning, at almindelige skatter næsten trængtes tilside,
indtil igjen den store franske revolution meiede disse finantsielle udvækster ned
130 med saa meget andet. Der er neppe nogen fare for, at man vil gjøre fortidens fejl
op igjen. Monopollæren er af vor tids statsøkonomer (L. v. Stein, dr. E. Sax:
«Grundlegung der Staatswirtschaft», Wien 1887, s. 444 ff., m. fl.) grundlagt
paa nye undersøgelser og befriet fra de uklarheder, hvori tidligere adskillig uvillie
- for ikke at sige fordom - mod monopolerne havde sin rod.

135 Nutildags erkjender man ialfald almindelig berettigelsen af visse slags
statsmonopoler. Dette gjælder f. ex. fremforalt om slige monopoler som
myntmonopolet, postmonopolet og lignende, fordi den offentlige interesse i
pengeudmyntningen og postbefordringen ikke vel tillader, at disse
140 virksomhedsgrene overlades private. Dette er de saakaldte «politiske
monopoler», til hvilke man bl. a. ogsaa regner lotterimonopolet, der som
bekjendt bestaar i en del stater - skjønt den maade, hvorpaa det ofte drives, gjør
klassifikationen tvivlsom. Thi det særegne ved disse politiske monopoler skulde
netop være, at staten ikke driver dem for indtægtsens skyld - hva der dog er det
145 overveiende formaal med lotterierne - men af moralske eller politiske grunde,

saaat man ofte endog ser, at deres drift kræver statstilskud af de almindelige
skatteindtægter. De adskiller sig saaledes ganske fra de saakaldte «finants-
monopoler» eller virksomhedsgrene, som staten har forbeholdt sig alene for at
150 skaffe sig de størst mulige indtægter af samme.

Finants-monopoler er kun skatter under en særegen form, og de faar da ogsaa
dømmes fra dette standpunkt. Det letter kanske forstaaelsen af tingen, naar man
med dette for øie undersøger f. ex. berettigelsen af det saltmonopol eller eneret
155 til at drive saltværker, som enkelte tyske stater har forbeholdt sig. Her har man
seet staterne drive saltproduktionen under vilkaar, som har været saa
ufordelagtige, at den, overladt til private, ikke vilde være fortsat, og at det vilde
være billigere (og følgelig for skatteborgerne mindre trykkende) at indføre saltet
fra andre lande med bedre saltværker eller billigere produktionsvilkaar. Følgelig
160 er saltmonopolet i slige tilfælde ikke berettiget; en almindelig salttold eller
saltskat vilde, naar galt skal være, maatte foretrækkes. Det samme gjælder tildels
om de tobaksmonopoler, som bestaar i en flerhed af stater, enten i form af
salgsmonopoler eller i form af produktionsmonopoler eller begge dele. Disse
viser sig nemlig undertiden at koste konsumenterne mere end de indbringer
165 statskassen, saaat det vilde være rimeligere istedet at beskatte tobaken paa
almindelig maade. I Portugal blev af den grund tobaksmonopolet i sin tid
afskaffet, men gjenindførtes i 1887. Men for flere stater, deriblandt Frankrig og
Østerrig, er dette monopol bleven af en saa stor finantsiel betydning, at de ikke
under det herskende tryk formaar at afskaffe det eller erstatte det med en
170 indtægt, som vilde tage formen af en ny skat.

Af megen interesse er iøvrigt den temmelig rige literatur, spørgsmaalet om et
tobaksmonopol har fremkaldt, navnlig i Tyskland. Det er ikke spørgsmaalet om
monopolernes berettigelse i almindelighed, som man her oftest finder drøftet.
175 Det er kun om berettigelsen af monopol i det enkelte praktiske tilfælde der
strides, og det er saaledes en diskussion, som maatte føre til overveielser ogsaa
angaaende den praktiske indretning af andre monopoler, saasom
brændevinsmonopoler.

180 Hvad nu særlig disse sidstnævnte monopoler angaar, er de da ogsaa i den senere
tid kommen meget i vælten. Grundene hertil er forskjellige. Det er ikke alene
den omstændighed, at brændevinet ligesom tobaken er en god beskatningskilde,
som har ledet til spekulationer over, hvilken beskatningsmaade bedst vil tjene til
at udnytte denne kilde, noget, som navnlig er bleven af vigtighed, hvor der

stadig kræves nye skattekilder til statskassen, paa samme tid som brede samfundslag mere og mere høilydt kræver lettelser i sine skattebyrder. Man er under disse forhold kommen saa vidt i en høi beskatning af slige artikler som tobak og brændevin, at man har sandet Montesquieus ord om, at naar en skat

190 paa en vare er bleven saa stor, at den overstiger varens værdi, er tiden kommen til at gjøre den til gjenstand for statsmonopol. Men paa disse artikler er man allerede kommen saa vidt i beskatningen, at skatten ikke alene overstiger varernes værdi, men at den overstiger den mange gange - hos os saaledes 5 gange eller mere. Og i saa henseende følger de europæiske stater næsten alle det samme

195 system. England har saaledes belagt brændevinet med en afgift pr. hektoliter ren alkohol af kr. 355; derefter kommer Holland med kr. 174, derpaa Norge med kr. 160, Frankrig med kr. 113, andre stater - kanske med undtagelse alene af Danmark - slutter sig raskt til den opadgaaende beskatningsbevægelse.

200 En forhøielse af brændevinsskatten i et land letter ogsaa gennemførelsen af en lignende forhøielse i nabolandene. Den, som tror, at man ved skatteforhøielsen herhjemme ifjor er naaet topmaalet og indretter sig derefter, vil saaledes nok bedrage sig selv.

205 Der er endnu et moment, som her er fælles for alle civiliserede stater, og det er overbevisningen om, at der maa gribes til kraftige forholdsregler for at betvinge drikkeondet eller «brændevinsspesten,» som man har kaldt den, og at et af de kraftigere midler, staten i saa henseende kan ty til, er den størst mulige fordyrelse af varen gennem en høi skat. I England regner man, at 3/4 af forbrydelserne,

210 1/3 af sindssygdommene, 1/3 af selvmordene og 9/10 af fattigforsørgelserne skriver sig fra overmaal af brændevinsdrik. Lignede opgaver om brændevinsdrikkens fordærlige indflydelse paa folkenes moral og økonomi foreligger fra flere lande; se saaledes de med det tyske monopolforslag fremlagte opgaver, ligesaa forarbejderne til schweitzermonopolloven og i det franske

215 senatskomites «Rapport sur la consommation de l'alcool» af 1887, m. fl. For vort lands vedkommende har sammen med minkningen af brændevinskonsumen ogsaa antallet af sindssygdomme (hvoraf 20 pct. antages at hidhøre fra overdreven alkoholnydelse), selvmord o. s. v. minsket. Jeg skal forøvrigt ikke trætte med nogen statistik for at dokumentere sammenhængen

220 mellem brændevinsdrikken og forbrydelserne, selvmordene o. s. v. Det er overflødigt, da enhver visselig kjender de forudsætninger, der ligger til grund for den i vore dage saa mægtige afholdsbevægelse og de oplysninger, som i saa henseende fremkommer paa de saakaldte internationale afholdskongresser og

225 lignende kongresser, hvor brændevinsmonopoler eller brændevinsspørgsmaalet
er blevet et staaende emne. Jeg skal endnu kun henvise til forhandlingerne paa
«det nordiske nationaløkonomiske møde i Kjøbenhavn» ifjor sommer, hvor
brændevinsspørgsmaalet blev indledet af professor Westergaard fra
Kjøbenhavn, der bl. a. ogsaa fremhævede brændevinsdrikkens frygtelige
230 indvirkning paa folkets helbred og levealder.

Men det er ikke bare fiskale eller moralske hensyn, der i vore dage har anvist
beskatningen af brændevinet en saa fremskudt plads. Brændevinsbrændingen
staar i de fleste lande i nøie forbindelse med en hovednæringsvei: jordbruget, og
235 spiller derigjennem en ikke liden rolle i den almindelige økonomi. Det er med
dette udgangspunkt forstaaeligt nok, at der bliver spørgsmaal om mere end
høiden af brændevinsbeskatningen; der bliver ogsaa spørgsmaal om denne
beskatnings form. Navnlig har da monopolsystemet i saa henseende
forekommet mange at byde afgjorte fordele fremfor den tidligere almindelige
240 beskatning efter mæskerum eller fabrikatets alkoholstyrke. Et monopol tillader,
ved siden af en stærkere udnyttning af skattekilden til fordel for finantserne og
en bedre regulering af varens pris til fordel for afholdssagen, ogsaa en heldigere
afveining af de hensyn, som hør tillægges jordbrugets interesser særlig
ligeoverfor storindustrien.

245 Sluttelig maa jeg i denne forbindelse nævne et par almindelige betragtninger,
som har støttet monopolbeskatningen. Det er saaledes med rette bleven
fremhævet som en almindelig erfaring, at jo høiere en skat er, desto større
sandsynlighed er der for at den bliver hængende ved producenten, medens det
250 jo dog ved enhver brændevinsbeskatning burde være formaalet, at den skulde
ramme konsumenten. Ligesom tobaksmonopolet tillader ogsaa
brændevinsmonopolet lettere en retfærdigere beskatning efter varens godhed
eller finhed, d. v. s. efter konsumentens skatteevne. Saa meget lettere har ogsaa
tanken om et statsmonopol havt for at bane sig indgang, som beskatning og
255 lovgivning dels allerede faktisk har medført privatmonopoler for producenter
eller sælgere. Vor lov om brændevinssalg af 6 september 1845, som endnu
danner grundlaget for vor lovgivning i denne materie, har saaledes fastslaaet
monopolsystemet, og det er dette, som har ført til saa gunstige resultater med
hensyn til drikkeondets indskrænkning. Som mere særlige eller om man vil
260 lokale hensyn, der ved siden af andre har givet brændevinsmonopolerne en vis
støtte, kan derhos nævnes bestræbelserne for at indføre en mere ensartet
beskatning over en stats hele omraade, end den tidligere bestaaende lovgivning

265 medførte, hvilket navnlig har været fremholdt ved monopolarbeidet i Schweiz og Tyskland.

Den maade, hvorpaa brændevinsmonopolet har været forsøgt gennemført, og de forhold, hvorunder man har villet tillempe det, har imidlertid i de forskellige lande været saa forskellige, at man fra dem vanskelig kan slutte noget paalideligt om gennemførligheden eller ikke-gennemførligheden af et lignende monopol for Norge, forinden man nærmere har undersøgt baade monopolforslagene selv og de forhold, hvorefter de skulde afpasses, hvilket imidlertid baade er vidtløftigt og indviklet. Vi maa af flere grunde her indskrænke os til en kort oversigt over de vigtigste fremmede monopolforslag eller monopolordninger.

275 Hidtil har arbeidet for et brændevinsmonopol kun naaet til fuld gennemførelse i Schweiz, hvilket skede ved referendumsafstemningen af 15 mai 1887, hvorved den af forbundsforsamlingen den 23 decbr. 1886 vedtagne monopollov blev sanktioneret af folket med 267.255 stemmer mod 138.122.

280 Før denne lov bestod der en forskjellig og ofte svært indviklet brændevinsbeskatning i de forskjellige kantoner. Der var i Schweiz 4 slags brændevinsskat:

285 Told, som forbundet oppebar, med 20 frcs. pr. hektoliter ren alkohol. Skat «for gjæstgiveri eller smaasalg» (under 15 liter) af alkoholiske drikke. I kanton Bern var «patentskatten» for gjæstgiveri delt i 11 klasser fra 300-3000 frcs. og for beværtning (uden gjæstgiveri) i 8 klasser, som betalte fra 300-1600 frcs.

290 Konsumskat eller akcise paa alkoholiske drikke, der indførtes eller konsumeredes i kantonerne, og snart (i 5 kantoner) kaldtes ohmgeld, snart drikkeskat, konsumskat eller oktroi. I 3 1/2 kantoner erlagdes skatten kun af indført, men ikke af hjemmelavet brændevin, i 11 1/2 kantoner saavel af indført som af hjemmelavet brændevin, men i 8 kantoner erlagdes ikke saadan skat hverken af indført eller hjemmelavet. Fabrikatskat. Denne bestod kun i 6 kantoner, hvoriblandt i Bern, hvor størstedelen af det schweitzerske brændevin tilvirkes (i Bern 616 brænderier, i hele Schweits 1022 foruden dem, som producerer til husbrug). Efter forfatningen af 1874 skulde de under no. 3 nævnte konsumskatter ligesom ogsaa de af enkelte kommuner opkrævede, 295 bortfalde uden noget vederlag ved udgangen af aaret 1890. Hvor uholdbar denne beskatning var, vil forstaaes bl. a. deraf, at i mange kantoner blev det fra 300

nabokantonerne indførte brændevin højere beskattet end det fra udlandet indførte. Uligheden var meget stor. Vin (alkoholisk) blev ofte beskattet meget
305 højere end sprit (vinskatten var i flere kantoner saa stor, at vinen fordyredes med 1/4!). Man følte saaledes nødvendigheden af at tilstræbe ensartethed over hele forbundet i denne materie. Den forfatningsrevision, som hertil udkrævedes, fandt sted i 1885.

310 Monopolloven havde imidlertid ikke alene til formaal at skaffe kantonerne erstatning for de afgifter, som senest i 1890 skulde berøves dem; den stærkeste drivkraft i revisionsarbeidet var bestræbelserne for at bekjæmpe alkoholismen, og disse bestræbelser var under hele sagens forberedelse saa fremherskende, at de formaaede at kvæle de parti- eller særinteresser, som ellers ogsaa her skulde have
315 gjort sig gjældende til at skabe vanskeligheder. For en ikke ringe del skyldtes tilslutningen til forfatningsreferendumet ogsaa den omstændighed, at den ældre forfatningsbestemmelse fandtes at være til hinder for at kantonerne frit kunde fatte beslutning om at indskrænke antallet af udskjænkningssteder. (Se
«Message du conseil fédéral à l'assemblée fédérale sur la question de l'alcoolisme
320 du 20 Novbr. 1884» s. 103 flg. jfr. «Verhandl. d. II internat Versammlung gegen Misbrauch geistiger Getränke», Zürich 1888 s. 54).

Der forelaa i 1886 4 forskjellige forslag til ordning af den nye brændevinsbeskatning. Det ene, som gik ud paa at paalægge brændevin en
325 produktionsskat af mellem 61 og 85 francs pr. hektoliter, blev imidlertid forkastet, fordi det vilde ødelægge de smaa landbrugsbrønderier og alene beskytte storindustrien. Ogsaa et andet skatteprojekt med høi beskyttelsestold blev forkastet af lignende grund, uagtet det til en vis grad søgte at muliggjøre de smaa landbrugsbrønderiers bestaaen ligeoverfor kapitalens overmagt. Alene et
330 statsmonopol - mente man derfor - vilde være istand at regulere kampen mellem storindustrien og landbonæringens krav paa at tilgodegjøre sig sine produkter. Af Schweiz's aarlige konsum, omtr. 150.000 hl. absolut alkohol, tilvirkedes kun 50.000 hl. i Schweiz, og af disse 50.000 hl. faldt omtrent halvdelen paa de henved 1000 smaa brønderier og den anden halvdel paa 9 store fabriker, som
335 næsten udelukkende forbrugte udenlandsk raamateriale og hvis produktionsaffald hellerikke i almindelighed anvendtes i landbrugets interesse. Forøvrigt vil bestemmelsen i monopollovens § 2 om, at det mindste kvantum, staten indkøber, er 150 hektoliter, føre til, at de ubetydeligste landbrugsbrønderier kommer til at standse, medens til gjengjæld §ens slutning
340 opfordrer til dannelse af «landboforeninger» til drift af brønderier; der skal

nemlig - heder det i §en - ved statens licitationer tages «fortrinligt» hensyn til udnyttelsen af indenlandske raastoffer samt til de destillationer, der drives af «landboforeninger».

345

Af interesse er her følgende udtalelse i den af chefen for indredepartementet forelagte indstilling til fordel for monopolet: «Da den pris, som staten betaler brænderierne for deres raabrændevin, efter principet kun skal dække material- og tilvirknings-omkostningerne, saa maa de kapitalistiske storbrænderier, som
350 netop søger og maa søge sin vinding i spiritusen, staa tilbage for landbrugsbrænderierne, som søger sit udbytte i produktion af godt og billigt foder. Hine har, om de under de jevne forhold overhovedet vil fortsætte sin bedrift, ialfald ingen foranledning til at udvide den, og der vil under ingen omstændighed oprettes nye etablissementer af den slags. De sidstnævnte
355 derimod, de mindre heldigt stillede landbrugsbrænderier, vil kunne udvikle sig og navnlig som interessentskabs-brænderier. Slige interessentskabs-brænderier, som længe har været betragtet som en ønskelig udvikling af brænderierne, kunde hidtil kun vanskelig danne sig, fordi spiritusafsætningen var usikker og prisen vaklende, saa at en forening af bønder overhovedet ikke kunde befatte sig med
360 en saa vanskelig handelsbedrift. Disse vanskeligheder og hindringer falder ganske væk ved monopolforslaget. Interessentskaberne vil for sit samlede produkt have en sikker reguleret afsætning til en bestemt tid og til en solid kunde, og vil her ikke kunne frygte for noget tab; derimod vil de til interessentskabet hørende bønder have dranken (masken) omkostningsfrit til
365 raadighed. Monopolforslaget imødekommer saaledes i fortrinlig grad landbonæringens interesse.» Dette sidste krav var ogsaa opstillet som no. 5 i det af 10 satser bestaaende program for lovforslagets udarbeidelse.

370

Med hensyn til monopolets form var meningerne mere vaklende. Men sluttelig enedes man om en kombination af to forslag, et fabrikations- og et
salgsmonopol. Brændevinsproduktionen bliver saaledes fremdeles en privat virksomhed; men den indenlandske produktion kontingeredes til en fjerdedel af konsumen. Man har anslaaet, at monopolordningen vilde medføre, at denne fjerdedel gaar ned til 30.000 hl. der vil tilfalde de smaa landbrugsbrænderier. Af
375 de 90.000 hl. som af staten eller monopolstyrelsen paaregnes indført fra udlandet efter den derværende billigste markedpris, vil forbundet eller rettere kantonerne have saa stor handelsprofit, at man kan betale det indenlandske produkt noget høiere - eller som forslagets fader, dr. Milliet, direktør for det statistiske bureau i Bern udtrykker sig i sit foredrag om brændevinsmonopolet

paa den ovennævnte alkoholkongres i Zürich - «det blev saaledes paa en vis maade med udlandets penge, man hjalp landbrugsbrønderierne.»

385 Man har regnet, at den udenlandske alkohol kan kjøbes for 40 centimer pr. liter, medens den indenlandske betales med det dobbelte. Fra monopolstyrelsens lagere sælges alt brændevin i rektificeret stand i partier paa mindst 150 liter til en pris af mellem 1 fr. 20 c. og 1 fr. 50 c. pr. liter absolut alkohol. Ifølge lovens § 3 er indførelsen af «spirituosa af fin kvalitet» c: det saakaldte kvalitetsbrændevin, der sælges i smaa mængder og til høie priser, overladt til private, som imidlertid -
390 foruden den told, som hviler paa alt indført brændevin - ogsaa maa betale en monopolafgift. Omdannelsen af det af staten solgte brændevin til drikkebrændevin og udskjænkning eller salg i detail er gjenstand for privat bedrift. Paragraf 8 i monopolloven bestemmer med hensyn hertil: «Handel med spirituosa af enhver art i partier paa mindst 40 liter er en fri bedrift. Handel
395 med mindre kvanta bestaar af: 1) udskjænkning og 2) smaasalg til afhentning. Autorisation til udskjænkning eller smaasalg tilstaaes af de kantonale myndigheder og bør af dem belægges med en til omsætningens vigtighed og de solgte varers kvantum svarende afgift. Saalænge indtil en forbundslov herom er traadt i kraft, fastsættes denne salgsafgift af kantonerne.» Som man allerede ser
400 af denne bestemmelse, har den norske brændevinssalgs-lovgivning været gjenstand for megen opmærksomhed af de schweitzerske autoriteter.

Undtaget fra monopolet og fra al skat er imidlertid efter forfatningsbestemmelsen af 1885 § 32 bis: «Destillation af vin, sten- og
405 kjernefrugter samt affald deraf, entianrod, enebær og lignende emner.» Man var ikke uopmærksom paa, at man herved gjorde et ikke lidet hul i den nye skatteordning. Men dels frygtede man for, at man uden denne indrømmelse til frugtbrændevinet skulde sætte hele forfatningsrevisionen i dette stykke i fare, og dels trøstede man sig med, at frugtbrændevinet dog er langt mindre skadeligt
410 end potetes- og kornbrændevin, ligesom det ogsaa anføres, at det forhold, hvorunder frugtbrændevinet i Schweiz tilberedes og nydes, medfører en saa maadeholden brug, at det ikke af alkoholbekjæmperne kunde stilles paa lige fod med andet brændevin. Man har imidlertid ved en forordning af 11 novbr. 1887 og lov af 5 decbr. næsteft. søgt at indsnevre dette hul i monopolordningen saa
415 meget som muligt ved at gjøre gjældende en autentisk lovfortolkning, hvorved den nævnte forfatningsparagraf ikke skal være anvendelig paa indført frugtbrændevin. Men desto større præmie har det indenlandske frugtbrændevin faaet, og man er ikke rolig for, at ikke dette vil komme til at spille en rolle, som

420 maa tages i betragtning, naar man vil komme til et paalideligt resultat angaaende monopolordningens virkninger baade i fiskal og i anden retning.

Nettoudbyttet af det schweitzerske monopol, som traadte i kraft 1 januar 1888, var for dette første aar under de lempninger, man vedtog for ikke at gjøre
425 overgangen for brat, beregnet til 5 millioner frcs.; man tænker imidlertid snart at have drevet nettoindtægten op til 8 à 9 millioner frcs. Ifølge forfatningsbestemmelsen af 1885 og monopollovens § 13 skal 10 pct. af nettobeløbet anvendes til bekjæmpelse af alkoholismen. Iøvrigt disponerer kantonerne, mellem hvem indtægten deles efter folkemængden, frit hver over
430 sin del.

Sluttelig maa, selv i denne korte skitse af det schweitzerske monopol, medtages følgende angaaende monopolbestyrelsen: Den bestaar af 1 direktør med en løn af 8.000 frcs. og 12 andre funktionærer, hvoraf de 6 lønnes med 3 à 5.000 frcs.,
435 og de øvrige 6 mere underordnede med 960 à 2000 frcs. Til lønninger medgaar 42.000 frcs. og hele administrationskontoen gaar op til 110.000 frcs. -

Den tyske rigsregjering, som altid følger rigets mindre heldige finantsstilling ligeoverfor enkeltstaterne, havde allerede i 1876, eller samtidig med at
440 tobaksmonopolet begyndte at komme under alvorlig drøftelse, begyndt at tænke paa gennemførelsen af reformer i den i mange maader høist utilfredsstillende beskatningsmaade af brændevinet. Fra først af skede det med væsentlig sigte paa industriens fremhjælp. Men ved siden heraf erkjendtes det ogsaa almindelig, at brændevinsbeskatningen var altfor lav navnlig
445 sammenlignet med andre landes. Efter professor dr. O. J. Brochs opgave i hans foredrag ved det internationale statistiske instituts møde i Rom 1887, senere udgivet under titelen «Les excitants modernes», kommer Tyskland først som no. 10 i rækken af stater, naar disse ordnes efter skattens gennemsnitsstørrelse for aarene 1880-1884.

450 Men medens man var enig om maalet, var man saa meget mere uenig om midlerne. Fra liberal side forlangte man afskaffelse af den ogsaa næsten overalt andensteds forkastede mæskerumsbeskatning og overgang til den mere rationelle beskatning af fabrikatet eller konsumtionen, saaledes som hos os
455 allerede fandt sted i 1845 og 1848; herved vilde rigsindtægterne øges og gennem prisstigningen paa brændevinet ogsaa drikkeondet kunne modarbejdes. Men det konservative parti, som repræsenterede de store godseiere og brænderi-

460 interesserne, og som støttedes af regjeringen, holdt paa mæskekarbeskatningen, der var fordelagtig for de store potetesbrænderier og begunstigede systemet med udførselspræmier.

Imidlertid gik tiden hen, og forholdene havde forandret sig, da man omsider i 1886 skred til værket, idet blandt andet den agrariske krise kastede en lang og
465 mørk skygge. Nu var ogsaa hensynet til statsfinantserne sprunget op til at blive det afgjørende moment. I momenterne til det forslag om indførelse af brændevinsmonopol, som i februar 1886 blev rigsdagen forelagt, blev det fremhævet, at brændevinet taalte en høi beskatning og at man ved en saadan høi beskatning ikke alene havde et middel til at forøge rigsindtægterne, men tillige til
470 at bekjæmpe den overdrevne brændevinsdrik. Man kunde til den ende vistnok først forsøge en forhøielse af mæskerumskatten, der siden 1820-aarene var den for tilvirkning af brændevin af korn, potetes og idethele melholdige stoffe gjældende beskatning; men allerede de daværende skattesatser var betænkelig høie for disse brænderier, og betænkelighederne voxede med hver forhøielse.
475 Denne skat vilde nemlig ramme de smaa landbrugsbrænderier haardt. Men hensynet til disse har altid i den tyske brændevinsbeskatnings historie spillet en fremtrædende rolle, idet brændevinsbrænderierne er fremholdt som et livsspørgsmaal for jordbruget. Brænderierne er et middel til at skaffe afsætning for korn og poteter, til at skaffe foder til kreaturer og gjødsel til ageren.

480 Det fremgik af de i lovforslaget meddelte statistiske oplysninger, at i de syv østpreussiske provindser var antallet af de smaa brænderier under den bestaaende beskatning allerede bleven haardt rammede; at antallet af brænderier, som skattede under 150 mk. aarlig, var fra 1845 til 1884 gaaet ned
485 fra 501 til 50, af de, som skattede fra 150 mk. til 1.500 mk. aarlig, fra 2.185 til 393, af de, som skattede fra 1.500 mk. til 15.000 mk., derimod kun fra 1.887 til 1.699, altsaa høist ubetydeligt, medens antallet af de store brænderier, som skatter over 15.000 mk. aarlig, i nævnte tidsrum var forøget fra 115 til 1.209. Der var desuden ogsaa ved mæskerumsbeskatningen andre forhold, som forbød
490 at gaa til nogen forhøielse af den. -

Heller ikke fabrikatbeskatningen finder forslaget hævet over væsentlige betænkeligheder, navnlig fordi den vilde rokke grundlaget for de tyske brænderier. «Under mæskerumsbeskatningens herredømme har brænderiet
495 hovedsagelig trivtes som en vigtig binæring til landbruget i det østlige og nordøstlige Tysklands humusfattige jord og gjort det muligt for disse væsentlig

til potetesavl henviste egne at finde anvendelse for sit hovedprodukt. Ved
indførelsen af fabrikatbeskatningen vilde den i mæskerumsbeskatningens
500 princip liggende tilskyndelse til at bruge poteten som et fortrinligt mæskeemne
komme i forfald; med ringe bekostning vilde brændevin kunne fremstilles af
andre frugtsorter, navnlig roer, og brænderidriften vilde da ikke mere blive en
landbonæringens øiemed tjenende binæring, men fuldkommen løse sig fra
denne og blive en selvstændig storindustri med betydelig kapital. Brænderierne i
505 de til potetesavl henviste egne vilde ikke kunne holde sig ligeoverfor denne
konkurrence, men maatte ganske væsentlig indskrænke sin bedrift, om ikke
ganske indstille den; potetespriserne vilde falde stærkt, og herved vilde idethele i
de til potetesavl henviste egne ikke alene brænderierne, men ogsaa alle de
gaardbrugere, som havde indrettet sig paa at sælge potetes til brænderierne,
510 komme til at lide svære tab, og der vilde blive en nedgang i den ved hjælp af
masken fremfødte fæbestand og følgelig ogsaa en minskning i tilgangen paa
gjødsel.» -

Men efter saaledes at have forkastet baade mæskerums- og fabrikat-
515 beskatningen, stod saaledes intet andet tilbage end monopolet. Dette kunde
være af tre slags: 1) staten overtager hele brændevinsproduktionen og alt
brændevinssalg (totalt monopol), 2) staten overtager en eller flere af
brændevinstilvirkningens processer (delvis monopol som f. ex.
rektifikationsmonopolet), eller 3) hele brændevinsbedriften vedbliver
520 uforandret sin gang, men produktet passerer statskassen (salgsmonopol).
Forslaget forkastede det totale monopol og nøiede sig med at overtage de private
brænderiers raaproduct til fordeling og salg. Det var altsaa et rektifikations- og
salgs- samt udskjænkningsmonopol. Enkelthederne i dette forslag skal jeg her
ikke videre omhandle, saameget mere som det fornødne herom vil findes i sidste
525 toldkommissions let tilgængelige indstilling med bilag.

Indtægterne af monopolet er anslaaet til 668.692.000 mk., udgifterne til
365.948.000 mk. og altsaa nettoindtægten med en rund sum 303.000.000 mk.
Hvad bruttoberegningen angaar blev den baade i og udenfor rigsdagen skarpt
530 kriticeret og som det synes ogsaa delvis med rette. Men indtægten synes dog ikke
at være beregnet for høit. Forslaget er navnlig gaaet ud fra et indenlandsk aarlig
konsum af kun 2.480.000 hl. absolut alkohol, medens det af en autoritet i denne
materie, dr. Julius Wolf (i dr. Schanz: Finantz-Archiv 1887 1ste bind s. 334) er
beregnet til 3.100.000 hl. - 300 millioner mk. er omtrent det 6-dobbelte af, hvad
535 brændevinsskatten indtil da havde indbragt. Men monopolforslaget gik ud fra,

at der til de 300 millioner mk. vilde komme yderligere 30 à 40 millioner mk., naar den første driftskapital var amortiseret.

540 Monopolet gik ud fra, at monopolpriserne og udskjænkningstedernes formindskelse vilde medføre en nedgang i konsumen af «maaske 20 procent», paa samme tid som monopolet ubestridelig vilde medføre et vigtigt sanitært fremskridt, nemlig afskaffelsen af «gifter og forfalskede varer». I sidstnævnte henseende fortjener det at bemærkes, at man har antaget, at omtrent halvdelen -
545 andre endog to trediedele - af det i Tyskland konsumerede brændevin var raabrændevin eller fuselbrændevin. Beregningen over monopolets virkning til at formindske konsumen med 20 procent er af sagkyndige antaget at være temmelig paalidelig.

550 Monopolforslaget syntes fra først af at blive nok saa gunstigt optaget. Fremforalt var potetesbrænderne gunstig stemt for det, om de end ønskede en del ændringer. I spiritusfabrikanternes generalforsamling voterede saaledes af potetesbrænderne 230 for monopolet med de antydede ændringer og kun 52 imod det. At brændevinshandlerne stemte imod et monopol, som vilde berøve
555 dem deres næringsvei om end mod nogen erstatning, siger sig selv. Blandt kornbrænderne var mange, navnlig de westfalske, for monopolet; men naar størstedelen udtalte sig imod det, var det fordi de ikke fandt forslagens bestemmelser tilstrækkelig tydelige, og fordi størstedelen af dem ikke fabrikerede simpelt brændevin for det aabne marked, men kvalitetsbrændevin til høie priser
560 og drev udskjænkning ved siden af.

Som bekjendt mødte monopolforslaget derimod en bestemt modstand i rigsdagen, hvor det den 27de marts 1886 med 181 stemmer mod 61 nægtedes oversendelse til komite. De aarsager, som hidførte dette utfald, var flere og af
565 meget forskjellig art. Den rigsdag, som forkastede forslaget, var den samme, som reiste saa voldsom opposition mod den militære «Septennat-lov» og derfor blev opløst for at skaffe tilveie en mere regjeringsvenlig majoritet, hvilket som bekjendt ogsaa lykkedes. Men det var ingenlunde alene paa storpolitiske grunde, forslaget faldt. Forslaget led af store feil, og disse feil blev kraftig fremholdt
570 under debatten i rigsdagen og under den mod forslaget reiste agitation, som ledede til, at der til rigsdagen fremkom 742 petitioner imod forslaget eller for en anden beskatningsmaade. Navnlig maatte bestemmelsen om overtagelsen af udskjænkningen vække alvorlige indvendinger, kanske ikke mindst fra politisk standpunkt. Forslaget var ogsaa øiensynlig mindre omhyggelig forberedt.

Ganske i modsætning til, hvad man i 1882 havde gjort med dets uheldige forløber tobaksmonopolet, var det ikke undergivet drøftelse i nogen enquete, ligesaa lidt som det var forelagt den økonomiske repræsentation. Det kom ogsaa nu netop i den haardeste landbrugskrise, da de interesserede var lidet tilbøielige
580 til at underkaste sig ofre, men hellere krævede mere understøttelse. Ikke engang bestræbelserne for at bekjæmpe drikkeondet kunde gjøre regning paa nogen særdeles tilslutning hos en befolkning, som endnu er saa lidet vakt for erkjendelsen af dette ondes betydning.

585 Men uagtet al modstand fra rigsdagens side kunde dog selve tanken om et brændevinsmonopol ikke ihjelslaaes. Regjeringen fastholdt i sit rigsdagen forelagte nye forslag af 16de mai 1887, at «brændevinsmonopolets indførelse fremdeles maatte ansees for at være den heldigste udvei til at skaffe statskassen forøgede indtægter af brændevinet og tillige til mest effektivt at modvirke de
590 skadelige følger af overdreven brændevinsdrik. Det nye forslag blev ogsaa af oppositionen i rigsdagen karakteriseret som en «bagvei til monopolet».

Om den nye lov af 24de juni 1887, som paalægger en konsumtionskat, men ved siden deraf bibeholder mæskerumsbeskatningen, udtaler dr. Wolf i en artikel i
595 dr. Schanz's Finantz-Archiv 1888 1ste bind s. 246, at den «betyder mindre end et monopol, men mere end en skat. Den har det tilfælles med monopolet, at staten vil komme til at overtage en garanti for brænderiernes rentabilitet, men ikke gennem nogen exportpræmie, og at den vil øve innflydelse paa produktionens omfang; den har det tilfælles med en skat, at produktionen og
600 salget som hidtil bliver en privat bedrift». Idet loven i virkeligheden monopoliserer brændevinstilvirkningen til fordel for de nuværende brænderieiere, har den iøvrigt ydet de smaa brænderier, navnlig landbrugsbrænderierne, en meget vidtgaaende begunstigelse; de store industrielle brænderier er derimod rammet med en skat, som i virkeligheden er
605 progressiv. Den nye lovs bestemmelser anslaaes imidlertid kun at ville bringe en bruttoindtægt for statskassen af vel 130 millioner mk. eller 111 millioner mk. netto, idet administration og opkrævningsafgifterne beregnes til omtrent 15 procent.

610 Den nye lov har det i sanitær henseende vigtige paabud, at potetesbrændevin ikke maa sælges urenset. Men om loven iøvrigt trods den høiere beskatning af brændevinet vil medføre nogen væsentlig fordyrelse af brændevinet ved detailsalg eller udskjænkning, synes tvivlsomt. Man regner nemlig, at

615 udskjænkerne har tjent mindst 100 procent og antager derfor, at der ved denne
fortjeneste er levnet saa stort spillerum, at skatteforhøielsen for en længere
fremtid vil blive baaret af smaasælgerne og skjænkeværterne, som vil foretrække
at beholde sine kunder ved at skjænke dem ligestor og ligestærk dram som før.
Man synes ogsaa at være enig om, at der siden loven traadte i kraft ikke mærkes
620 nogen aftagen i drikken. Men det paastaaes, at skjænkeværterne og detailisterne
holder sig skadesløs ved at fortynde eller «døbe» brændevinet, og at
statsindtægterne kommer til at fortyndes i forhold hertil.

Ogsaa de tre sydtyske stater Bayern, Würtemberg og Baden, som efter
625 rigsforfatningen havde forbeholdt sig beskatningsretten for brændevin og øl
hver inden sit landomraade, har tiltraadt den nye lovs bestemmelser. Lovens
bestemmelser er nemlig med forsæt gjort saa fordelagtige for disse stater for at
sikre sig deres tiltrædelse. Men rigsenheden eller den formelle beskatningsenhed
er her kjøbt adskillig dyrt. Forøvrigt stillede ogsaa monopolforslaget sig meget
630 indbydende for de nævnte tre stater.

Efter alt synes der i den nye lov at være saavidt mange og svage punkter, at den
vistnok inden kortere eller længere tid vil komme til at undergaa en revision.
Men denne revision tør, efter hvad der hidtil foreligger, sandsynligst betegne
635 videre fremskridt for monopoltanken. I litteraturen falder der fremdeles
udtalelser, som peger i den retning. Jeg skal her kun hidsætte følgende udtalelser
af en ikke mindre autoritet end oftnævnte dr. J. Wolf, nemlig dr. Johannes
Conrad, som i den af ham udgivne «Jahrbücher für Nationalökonomi und
Statistik, Neue Folge, 15ter Band» (1887 s. 15) har gjort «Die Brantweinsteuer-
640 Reform in Deutschland» til gjenstand for en artikel. Han dadler
monopolforslagets bestemmelser om, at staten skulde overtage udskjænkningen,
og betegner dette som noget, der muligens kunde have passeret i den forlængst
forsvundne merkantilistiske tidsalder, men i det 19de aarhundredes slutning
ikke kan betegnes anderledes end som en anakronisme. Derefter fortsætter han:
645 «Dermed vil vi paa ingen maade have udtalt os mod ethvert monopol og
hellerikke ubetinget mod et bændevinsmonopol. Tvertom holder vi den
tankeløse ubetingede kamp mod et slagord, som for tiden er i gang hos os, for
noget forfeilet. Hvad der nys er skeet i Schweiz, hvor folkeafstemningen med
overveiende flertal har sluttet sig til brændevinsmonopolet, vil forhaabentlig
650 ogsaa hos os i denne henseende medføre en vending i den offentlige opinion og
medføre en indgaaende undersøgelse af, under hvilke omstændigheder og paa
hvilken maade den moderne stats økonomi skal gennemføre et statsmonopol,

655 og under hvilke finansielle nødstilstande dette skal ansees som det mindre
onde.» -

Blandt de lande, der ved siden af Danmark og Tyskland (før den nævnte
skattereform af 1887) og Schweitz (før skattereformen af samme aar) stod med
de laveste skattesatser for brændevin, maa her nævnes Østerrig og Ungarn. Her
660 var brændevinsafgiften nemlig ligesom i Danmark i nævnte aar kun 20 kr. pr.
hektoliter ren alkohol. Men de østerrigsk-ungarske finantser hører som bekjendt
ikke til de bedste; den østerrigsk statskasses deficit har i det sidste udgjort 15
millioner gulden aarlig. Intet var derfor rimeligere, end at der inden det
østerrigsk-ungarske monarki opstod en kraftig bevægelse for at ramme
665 brændevinet med en stærkere beskatning, og derved paa en gang styrke
finantserne og modarbejde drikkeondet, som ogsaa i disse lande har tildraget sig
en sørgelig opmærksomhed. Skjønt Østerrig har monopoliseret tobaken, var det
dog neppe dette monopol, som i særegen grad skulde styrke tanken om ved
overgangen til en stærkere brændevinsbeskatning at innføre et nyt monopol.
670 Mere virkede uidentvivl i saa henseende Tysklands og Schweitz's eksempel og den
snartsagt overalt førte diskussion om at indføre brændevinsmonopoler. Nok er
det, brændevinsmonopolet har ogsaa i Østerrig-Ungarn kunnet glæde sig ved en
nok saa livlig drøftelse og ved en tilslutning og en bekjæmpelse fra de
interesseredes side af lignende art som i Tyskland.

675 Saaledes var et forslag til brændevinsmonopol for Ungarn i 1887 bleven
udarbejdet af præsidenten for handelskamret i Klausenburg og medlem af det
ungarske underhus D. v. Sigmond (se Bätzmann: Brændevinsmonopolet i
1886-87, bilag til toldkommissionens flertals indstilling, s. 18). Uagtet
680 regeringens udtalelser ved forskellige leiligheder tydede paa, at den forelagte lov
skulde blive en monopollov, har man dog efter den tyske monopollovs nederlag
i den tyske rigsdag taget sig den der gjorde erfaring til nytte og søgt at nærme sig
monopolet mere skridtvis hellere end at forspilde alt ved et for stærkt tilsprang
med en gang. Resultatet er blevet, at Østerrig og Ungarn (der for
685 brændevinsbeskatningens vedkommende ifølge særskilt traktat udgjør et
toldgebet) ved lovene af 20de juni 1888 (se «Beilagen zur den stenographischen
Protokollen des Hauses der Abgeordneten des oesterreichischen Reichsrathes in
dem Jahren 1887 und 1888, X. Session, VII Band» no. 1) har indført en
brændevinsbeskatning, der - om end selvfølgelig med mange afvigelser - slutter
690 sig saa nær til den nye tyske af 1887, at det snarest er at befrygte, at man har fulgt
det tyske forbillede mere slavisk end landenes forskjel i henseende til nærigsveie,

rigdom. m. v. fuldt ud berettiger (se dr. Schanz: Finantz-Archiv, 5ter Jahrgang (1888), 2ter Band, s. 260-381, en afhandling af dr. Carl Menger: Der Reform
695 der Besteuerung von Brantwein und Presshefe in Oesterreich-Ungarn). Man har optaget den tyske lovs dobbelte beskatning og endog dens satser 70 og 90 mk. (35 og 45 fl.). Man har faktisk ligesom i Tyskland gjort brænderibedriften til et brænderimonopol og forsaavidt givet en ny bekræftelse paa den sandhed, at
700 til fordel for finantserne, men ogsaa til bedste for nøgterhedsbevægelsen, ikke har valget mellem andet end privatmonopol eller statsmonopol.

Ligesom i den tyske lov har de østerrigsk-ungarske love taget landbrugsbrænderierne og navnlig de smaa under sin særlige beskyttelse. Som landbrugs-
705 brænderier ansees ifølge lovens § 7 kun de brænderier, som modtager det hele udbytte eller ialfald størstedelen af udbyttet af den gaardsdrift, hvortil det er knyttet, til brændevinstilvirkning, og derimod afgiver den udvundne drank (mask) til foder for vedkommende gaardsdrift, eller ialfald den gjødsel, der er falden af det af dranken (masken) fordrede storfæ. Ligesom de tyske
710 regjeringsautoriteter og praktiske politikere under forhandlingerne om den heromtalte lov pegte paa monolet som det endelige maal, saa og i Østerrig-Ungarn. Og efter hva der har været meddelt, skal den ungarske regering, som ifjor sommer drev sin tobaksmonopollov igjennem, have til hensigt i den nærmeste fremtid at tage initiativ til indførelsen af et brændevinsmonopol, som
715 da antages ogsaa at blive gennemført i den østerrigske del af monarkiet. Vist er det ialfald, at loven af 20de juni 1888 har mødt en modstand af ikke liden styrke. Herom er det tilstrækkeligt at henvise til en afhandling af dr. Karl Mandello: «Das neue Brantweinsteuer-gesetz in Ungarn, seine Verteidiger und Angreifer» i dr. Conrads Jahrbücher für Nationalökonomi und Statistik 1888 s.
720 513 flg. -

Saa vel i Italien som i Belgien har brændevinsmonopolet været under livlig drøftelse baade i literaturen og blandt statsmyndighederne. Ialfald har det italienske finantsministerium havt monopolsagen under overveielse ved
725 udarbeidelsen af den nye lov om tilvirkningen af brændevin og vin, som blev udfærdiget den 24de juni 1888 (indtagen i Deutsches Handelsarchiv 1888 s. 640), der imidlertid kun afænder de ældre love i brændevinsbeskatningen. Fabrikatskatten har iøvrigt været mærkelig forøget med korte mellemrum; ifølge en lov af 1874 var den 30 lire pr. hl. absolut alkohol, forhøiedes i 1880 til 60, i
730 1883 til 100 og i 1885 til 150 lire og det uden at tilsyneladende konsumenten er

aftaget. Forøvrigt er angaaende Italien at bemærke forskellige særegenheder. Den italienske brænderidrift er ganske forskellig fra Nord- og Mellem-Europas; poteter bruges saaledes ikke som raastof. Ogsaa der har den stærke beskatning
735 stadfæstet den regel, at hvor ikke staten selv overtager monopolet, skaber den privatmonopoler. Et eneste brænderi (mais- og risbrænderi) i Italien har en tilvirkning af 42.678 hl. absolut alkohol og betaler derfor en skat af over 4 1/2 million lire.

740 Hvad de belgiske brænderier og særlig storbrænderierne angaar, er de væsentlig - ligesom de hollandske - sysselsatte med tilvirkning af kvalitets-brændevin (genever og likør). Den belgiske regering har haft indførelsen af et brændevinsmonopol under overveielse, uden dog, saavidt vides, endnu at have truffet noget skridt til dets iværksættelse. Paa den internationale alkoholkongres
745 i 1887 fremlagde derimod generalsekretæren for «Ligue patriotique contre l'alcoolisme» et forslag til et belgisk statsmonopol, hvorefter staten skulde expropriere alle 288 brænderier og destillationer, og efter formindskelse af konsumen med 25 procent ved regulering af monopolprisen forøge statsindtægterne med over 26 millioner frcs. udover, hvad
750 brændevinsbeskatningen nu indbringer. -

I Grækenland skal regeringen i 1886 have faaet nationalforsamlingens bemyndigelse til at iværksætte et brændevinsmonopol, som dog, saavidt vides, endnu ikke er sat i kraft. -

755

I Rusland har brændevinsmonopolet bestaaet under vekslende former, men afskaffedes fra 1ste januar 1863 (se den ovennævnte franske regeringskommissions rapport i Journal officiel for 9de juli 1888 s. 2927 flg.), idet dog et slags salgsmonopol igjen indførtes i guvernementet Perm ved en
760 keiserlig ukas af 8de september 1888. Efter denne ukas skal finantsministeren fastsætte prisen for alkohol og brændevin i de egne, hvor det kan være fordelagtigt for staten, og paa den maade optage konkurrencen med et syndikat af brænderieiere i dette guvernement, som fandtes at have tilvendt sig et altfor drøit faktisk monopol. -

765

Brændevinsmonopolet har ligeledes været sat paa dagsordenen i Rumænien. -

Ligesom Frankrig i almindelighed har en egen evne til at tiltrække sig opmærksomhed, saaledes har det ogsaa været tilfældet paa

monopolspørgsmaalets omraade. Der foreligger ogsaa en ganske betydelig fransk literatur om dette spørgsmaal. Saledes for eksempel forskellige skrifter af Em. Alglave, professor i finansvidenskaben ved «Faculté de droit» i Paris; fremdeles en indstilling fra en af det franske senat i 1886 nedsat komite paa 18 medlemmer under forsæde af Claude, der havde henledet opmærksomheden paa ønskeligheden af at faa alkoholforbruget mere undersøgt saavel fra sundhedens og moralens standpunkt som fra statsfinantsernes. Indstillingen udgjør to bind i kvartformat paa tilsammen 1098 sider, og ledsages af et album paa 20 karter indeholdende grafiske fremstillinger til oplysning om brændevinsdrikkens forhold til brændevinspriserne, til forbrydelser, selvmord, sindssygdom osv.; det vil saaledes skjønnes, at komiteens granskning af brændevinsspørgsmaalet har været nok saa omfattende. Komiteen anbefaler ikke Alglaves monopolforslag, der er noget eiendommeligt, men udtaler dog, at monopolet maaske vil være den sidste og endelige løsning, ligesom den erkjender, at monopolet er paa det nøieste knyttet til en fuldstændig og almindelig rektifikation af brændevinet.

Denne komites indstilling gav imidlertid anledning til, at sagen blev oversendt til regjeringen, som høsten 1887 nedsatte en kommission paa 37 medlemmer under forsæde af Leon Say. Den delte sig i 3 subkommissioner, hvoraf den første med Leon Say som formand havde at prøve monopolspørgsmaalet; den anden med forhenværende minister Tirard som formand undersøgte hjemmebrændingens stilling (bouillieurs du cru) og beskatning af vin efter alkoholgraden, medens den tredje subkommission med daværende deputerede Sadi Carnot som formand undersøgte brændevinsspørgsmaalets tekniske og hygieniske side. Kommissionen har befuldmægtiget sin formand til at afgive en indstilling, der er trykt i Journal officiel for 9de juli og 20de oktober 1888, og hvori bl. a. anføres de grunde, der bragte kommissionen til ikke at anbefale monopolets indførelse i Frankrig i nogen form.

Den første vanskelighed ved monopolets indførelse i Frankrig er - heder det i indstillingen - den, at der bruges to slags brændevin, som med hensyn til produktionsmaade er væsentlig forskellig, og som det er næsten umuligt at bringe under de samme reglementer og love. Den industrielle alkohol hører væsentlig hjemme i det nordlige Frankrige og den af vin, cider, frugt m. v. fremstillede alkohol i Vest-, Øst- og fremforalt i Syd-Frankrig.

Dernæst finder kommissionen, at monopolet ikke er nødvendigt af hygieniske

810 eller moralske grunde. Og hvad de fiskale hensyn angaar, er det væsentlig
smugbrændingen og smughandelen, som efter kommissionens mening er til
hinder for, at monopolen kan blive af betydning. Tobaksmonopolets historie er
forsaavidt ikke opmuntrende. Hellerikke et salgsmonopol vilde med fiskal
fordel kunne anvendes i et vin- og frugthave-land, naar det skulde udstrækkes til
815 alt brændevin uden untagelse. Det lader sig heller ikke gjøre, som i Schweitz, at
holde vin- og frugt-alkoholen udenfor monopolen og begrænde det til den
industrielle alkohol. De expropriationer, som i tilfælde vilde udkræves, vilde
kræve udgifter, der ikke antages at staa i forhold til de forventede resultater.
Kommissionen har dog ikke ladet anstille nærmere undersøgelser angaaende
820 disse expropriationsudgifter, «af frygt for at vække spekulationsaanden hos de
utallige interesserede».

Hvad der er den franske brændevinsbeskatnings hovedvanskelighed er
imidlertid det skattefrihedsprivilegium, de saakaldte bouilleurs du cru (c: de,
825 som brænder brændevin af sin egen frugt- eller vin-avling) har i modsætning til
dem, der brænder brændevin af korn, roer eller deslige. Landbrugsdirektøren
har for kommissionen forklaret, at der i Frankrig var 5 millioner gaardsbrug
(exploitations agricoles), hvoraf 4/5 af mindst 10 hektarers udstrækning, og som
alle kunde afgive raastof til destillation. Nogen kontrol er her selvfølgelig
830 umulig og besvigelserne selvfølgelig umaadelig.

Kommissionen har, efterat have forkastet indførelsen af et brændevinsmonopol
i Frankrig, samtidig ogsaa troet at maatte opgive den tyske og østerriksk-ungarske
ordning til begrænsning af produktionen. Det er atter de franske
835 eiendommeligheder med hensyn til vindyrkningen, som er i veien. Men
kommissionen ser i den begrænsning, der i Tyskland og Østerrig-Ungarn er
paalagt produktionen, kun en indledning til et monopol: «Brænderieierne kan
kun producere i kraft af en bevilling, med statens samtykke og under de af den
satte vilkaar. De adskiller sig saaledes lidet i fra monopollandenes
840 statsleverandører, der udgjør en klasse forpagtere af brænderierne, en slags
statsfunktionærer til at producere alkohol og brændevin for en af loven
reguleret konsumtion. Systemet med fabriktionsbevillinger eller licenser med
forpligtelse for fabrikanterne til at begrænde sin tilvirkning til de af staten
fastsatte mængder er i virkeligheden en forberedelse til et komplet monopol;
845 men kommissionen maa forkaste dette system af de samme grunde, der har ledet
den til at forkaste monopolen.»

Kommissionen, som blandt sine medlemmer tæller flere tilhængere af
850 monopole, deriblandt professor Em. Alglave selv, har i sin indstillings
konklusion kun henledet opmærksomheden paa 9 punkter som grundlag for
reformer i alkoholbeskatningen. Det har, saavidt vides, været forudsætningen, at
kommissionen skulde faa i opdrag videre at bearbejde sagen, og at
855 monopolspørgsmaalet i denne forbindelse skulde komme under nærmere
prøvelse.

Det maa forøvrigt i denne forbindelse ogsaa nævnes, at kommissionen allerede i
sin indstilling nærmere har omhandlet Alglaves monopolprojekt «den fiskale
flaske», som den dog ikke har fundet at kunne bifalde. I lignende retning har
860 ogsaa flere autoriteter paa dette omraade udtalt sig; saaledes René Stourm
(medlem af regeringens brændevinskommission) i sin: «Impôt sur l'alcool dans
les principaux pays», Paris 1881; - Georges Hartmann: «L'alcool et l'impôt des
boissons», Paris 1886, der indeholder en udtømmende imødegaaelse af Alglaves
forslag; - dr. Julius Wolf: «Die Brantweinsteuer in den europ. Ländern und den
865 Ver. Staaten von Nordamerika» i dr. Schanz' Finants-Archiv 1887, 1ster Band,
s. 397 flg. -

Ogsaa i Sverige har der fra 1775 til 1788 eller rettere helt til 1824 bestaaet et
stats-produktionsmonopol. Se «Régime des alcools publié par le bureau royal
870 du contrôle et de la vérification», Stockholm 1888, s. 4-5.

Hvad der forekommer mig at gjøre et statsmonopols gennemførelse saa
nærliggende netop i vort land, er bl. a. den omstændighed, at vor
brændevinslovgivning og -beskatning i sin nuværende form ikke alene fra
875 begyndelsen af har havt monopolspirer i sig, men at disse spirer nu har faaet
udfolde sig saalangt, at overgangen til en fuldt gennemført monopolordning
kun fremtræder som en naturlig følge af udviklingen selv. Ved at gaa over til et
brændevinsmonopol indfører vi ikke noget nyt. Vi bygger kun videre paa et
gammelt og prøvet grundlag.

880 Den endnu gjældende brændevinssalgslov er af 6 september 1845. Denne lov
betegner et overordentlig betydningsfuldt vendepunkt i vore sociale og
økonomiske forhold, idet den gjorde et navnlig for sin tid uhørt vægtigt indhug
mod den drukkenskabslast, som ogsaa i vort land havde naaet en sørgelig højde.
885 Lovens virkning ser vi bl. a. deri, at medens der i 1847, da den traadte i kraft, i
byerne og ladestederne var ikke mindre end 1.101 brændevinshandlere, er

brændevinshandelen nu derimod indskrænket til 184 udsalgs- og
udskjænkningsteder, tilhørende de i næsten alle vore byer og ladesteder
890 oprettede samlag, foruden nogle faa endnu fra ældre tider gjenværende private
indehavere af brændevinsrettigheder.

Samtidig er udskjænkning og salg af brændevin paa landsbygderne næsten
forsvundet. Eller medens man i 1830 og 1840-aarene regnede et forbrug af 8 og
895 5 liter ren alkohol pr. indbygger, er det nu gaaet ned til omtr. 1 3/4 liter. Dette
har loven kunnet udrette derved, at den istedenfor den ældre regel om, at handel
med brændevin var en omtrent fri handel, proklamerede den regel, at
brændevinet skulde undrages den frie omsætning; salgsretten i smaat under 40
potter og udskjænkning retten knyttedes til særlig bevilling, adskilt fra det
900 almindelige handelsborgerskab, som før havde indbefattet ogsaa ret til
brændevinssalg. Med andre ord: Loven af 1845 monopoliserede
brændevinshandelen; den indførte monopolsystemet.

Og paa denne monopoliseringsvei er lovgivningen gaaet videre. Loven af 3 mai
905 1871 angaaende oprettelse af samlag er et stort skridt videre. Hvad der nu staar
tilbage er at monopolisere al udskjænkning og alt salg ogsaa i partier over 40 liter
- som hidtil har været afgiftsfrit og bevillingsfrit - hos samlagene. Der kommer
da ikke - bortset fra hotelværter eller deslige, som vi her kan sætte ud af
betragtning - til at findes nogen udskjænkning eller noget udsalg uden gennem
910 samlagene. Paa denne maade vil samlagene have prisansættelsen paa brændevin
ved udskjænkning og salg til konsumenterne aldeles i sine hænder. Det vil sige:
Det er monopolpriser, som overalt kommer til at blive de gjældende.

Forøvrigt skal jeg ikke her opholde mig videre ved dette kommunale monopol,
915 som jeg desuden noget udførligere har indladt mig paa i mit votum i
toldkommissionens indstilling, hvor man ogsaa vil finde mine overslag over
dette monopols udbytte samt mit forslag angaaende dette udbyttes fordeling.
Her nævner jeg det kun, fordi gennemførelsen af dette kommunale monopol
tjener til at afløse den nu bestaaende salgsafgift til kommunerne og paa flere
920 maader letter veien for gennemførelse af engros-salgsmonopol for staten,
hvorved statens monopolpriser vil afløse den nu bestaaende produktionsafgift
(og told).

Spørgsmaalet om forholdet mellem den kommunale afgift af brændevinet og
925 statsafgiften, eller om man vil: spørgsmaalet om fordelingen af

brændevinsbeskatningen mellem stat og kommune, er forøvrigt ikke nyt. I oth. prp. no. 9 for 1883 side 12 flg. meddeles en historisk oversigt over de paa storthingene fra 1848 og følgende fremsatte forslag angaaende afgiften af
930 brændevinssalget. Af odelstthinget 1868-69 vedtoges en anmodning om bl. a. at tage under overveielse, hvorvidt nogen og da hvor stor del af salgsafgiften bør tillægges statskassen. Denne anmodning foranledigede nedsættelsen af en kgl. kommission; men da kommissionsindstillingen ikke ledede til noget praktisk resultat, anmodede odelstthinget i 1881 paany regjeringen om at tage
935 salgsafgiftens fordeling mellem statskassen og kommunekasserne under overveielse.

Da heller ikke denne anmodning endnu har ført til nogen forandring, er denne sag vedbleven at være gjenstand for forslags fremsættelse i forskjellig form,
940 saaledes bl. a. paa storthinget 1887 om fordeling af samlagenes overskud mellem stat og kommune. (Se mit votum i toldkommissionens flertals indstilling side 120-21.) Men den rette ende af dette delingsspørgsmaal mellem stat og kommune, som stadig holdes paa dagsordenen baade ved landkommunernes retmæssige krav paa andel i den nu saagodtsom udelukkende byerne tilflydende
945 indtægt af brændevinssalget og ved statskassens krav paa forøgelse af produktionsafgiften i konkurrence med den kommunale afgift, vil visselig være den, at man ordnede forholdet ved konsekvent gennemførelse af det monopolbeskatningsprincip, som navnlig samlagsinstitutionens udvikling saa bestemt peger paa: Man lader kommunen have sit monopol og staten sit. Man
950 lader altsaa samlagene faa sit udsalgs- og udskjænkings-monopol med fordeling af nettooverskudet mellem by- og landkommuner saaledes som fra begyndelsen af har været regel i samlagenes hjemland Sverige. Og man lader staten faa sit engros-salgsmonopol for det konsumerede brændevin, og afskaffer saaledes den nuværende produktionsafgift, der ligesom den kommunale salgsafgift forsaavidt
955 ogsaa er en konsumtionsskat, som der jo gives skattegodtgjørelse for alt det brændevin, der ikke konsumeres her i landet, men enten exporteres eller anvendes til industrielt brug.

Naar jeg ikke har foreslaaet staten forbeholdt udskjænkningen og udsalget af
960 brændevin til konsumenterne, men overlader dette til samlagene og kommunerne, behøver jeg antagelig ikke her at fremkomme med nogen nærmere forklaring i saa henseende. Hvad man nemlig end vil mene om et statsmonopol, vil man dog vel i almindelighed være enig i, at det vilde være - mildest talt - lidet heldigt at gjøre statsfinantserne direkte interesserede i

brændevinsdrikken, eller at autorisere brændevinssjapperne som statsinstitutioner og aabne en ny kapløbsbane for en ny skare af supplikanter til forsørgelsesposter i statens tjeneste. At der for storthinget gjentagende har været fremsat forslag (dokument no. 55 i storthingsforhandl. 1885, 5 bind, og for 970 1887, 5 bind no. 30) om, at staten skulde tillægges et monopol paa udskjænkningen - paa udskjænkningen og intet andet - er noget, jeg i denne forbindelse anser det tilstrækkeligt at nævne; thi nogen fremtid har vel fornuftigvis ikke den slags forslag.

975 Der behøves formentlig heller ikke nogen udførligere redegjørelse for grundene til, at jeg ikke har foreslaaet selve brændevinsproduktionen monopoliseret for staten, men ligesom den schweitziske monopollov og de fleste oven omtalte monopolforslag indskrænket mig til et engros-salgsmonopol. Vore brænderier er jo for den største del interessentskabs-brænderier, som er saa nær knyttet til 980 landbonæringen, at der allerede af den grund ikke godt kan blive tale om, at staten skulde optræde som driftsherre. Den vilde under disse forhold neppe heller kunne gjøre regning paa nogen synderlig fordel ved et produktionsmonopol.

985 Desto mere forekommer det mig at tale for et statsmonopol bestaaende deri, at fiskus træder ind imellem produktionen og konsumtionen saaledes, at produktionsafgiften bortfalder.

Jeg skal i tilknytning til, hvad jeg allerede ovenfor har anført til begrundelse af 990 brændevinsmonopol i almindelighed, her endnu kun dvæle lidt ved enkelte af de mere særlige grunde, der forekommer mig at maatte støtte et forslag om indførelse af et monopol her i landet.

Produktionsafgiften er i løbet af de sidste 40 aar forøget fra 13 1/3 øre pr. liter 995 (pot) 50-gradigt brændevin til 67,4 øre i 1879 og til 80 øre i 1888. Statens indtægter er dog ikke steget i forhold til denne betydelige forøgelse af afgiften. Medens forhøielsen af afgiften fra 1850 til 1878 (i oth. prp. no. 15 for 1878 s. 8-9) er beregnet at udgjøre henimod 250 procent, har forøgelsen i indtægt for statskassen kun udgjort 50 procent; for tiaaret fra 1875-84 udgjør (ifølge en 1000 beregning af kommunikationskomiteen, bilage s. 14-15) forhøielsen af afgiften 63,5 procent, medens indtægten for statskassen er ÷ 20 procent.

Brændevinsafgiften har for tiaaret 1878-79 til og med 1887-88 ifølge de af

1005 finantsdepartementet udarbeidede «Forklaringer til statsregnskaberne» været
anslaet til og indbragt:

Budgetaar. Anslaaet i budgettet. Indkommet ifølge regnskabet.

1010

1878-79 3.140.000,00 2.974.427,72

1879-80 3.400.000,00 2.648.815,88

1015

1880-81 3.600.000,00 3.500.841,29

1881-82 3.550.000,00 2.937.040,17

1882-83 3.500.000,00 3.253.116,26

1020

1883-84 3.400.000,00 2.960.394,72

1884-85 3.000.000,00 3.421.979,69

1025

1885-86 3.000.000,00 2.736.737,67

1886-87 3.000.000,00 2.594.418,74

1887-88 3.000.000,00 2.296.212,82

1030

1878-1888 32.590.000,00 29.323.984,96

I gennemsnit aarligen kr. 3.259.000,00 2.932.398,49

1035

Det fremgaar heraf, at brændevinsafgiften i det sidste tiaar gennemsnitlig har
indbragt statskassen omtr. kr. 326.600 eller 10 procent mindre aarlig end den i
budgettet var anslaaet til, uagtet der visselig i budgetoverslaget altid har været
taget rimeligt hensyn til de forskjellige forhold, der paavirker

1040

brændevinskonsumtionen, saasom daarlige tider, høie brændevinspriser og
afholdsbevægelsens styrke.

Men at brændevinsafgiften, trods dens forhøielse, ikke indbringer det
1045 kalkulerede, vil med andre ord sige, at under den nuværende beskatningsform
har et i vore finantser nok saa fremtrædende skattefundament vist sig at svigte,
hvilket igjen vil sige, at andre skattefundamenter og følgelig ogsaa andre
skatteydere har faaet bære saameget mere af de skattebyrder, som var tiltænkt
brændevinskonsumerterne. Sandsynligvis vil, naar statsregnskaberne for
1050 indeværende og følgende aar foreligger, ogsaa den ifjor stedfundne
afgiftsforhøielse vise samme resultat som tidligere, og altsaa den skattebyrde,
som man mente rettelig burde paahvile brændevinskonsumerterne, paavælt
andre skatteydere, hvis byrde tilsigtedes lettet ved den forøgede
brændevinsafgift. Man kan forsaavidt karakterisere feilen ved den nuværende
1055 beskatningsform saaledes: Den er ikke smidig nok. Den kan ikke saa let lempes
efter de konjunkturer og forhold, som indvirker paa brændevinsdrikken, at den i
ønskelig grad kan garantere statskassen det paaregnede udbytte. Dertil kommer,
at denne beskatningsform er beheftet med andre ulemper, som jeg snart skal
nævne, og som hindrer staten i at skride til en saa stærk forøgelse af afgiften, som
1060 finantsernes stilling maatte paakræve.

Brændevinsafgiften er nu ogsaa naaet til en høide, der kanske undertiden ikke
har været saa langt fra det 7- eller 8-dobbelte af varens værdi. Men hvis
Montesquieus førømtalte ytring om, at det er tiden for staten til at
1065 monopolisere en vare, naar afgiften paa den overstiger dens værdi, skal gjælde
nogen sinde, maa det vel altsaa være her.

Ved monopolordningen vil man ogsaa være heldigere stillet ligeoverfor
smugling og smugbrænding, idet antallet af kanaler, hvorigjennem brændevinet
1070 flyder, formindskes og kontrollen derved lettes.

Men det er ikke bare fra et fiskalt standpunkt, afgiftssystemet kommer tilkort.
Hvis afgiften saasandt ogsaa skal tjene det moralske maal, at være en stopper for
den overdrevne brændevinsdrik - og denne moralske rolle er især i den sidste tid
1075 bleven ligesaa stærkt fremholdt som den fiskale -, maa den erklære sig fallit
ligeoverfor den nedgang i brændevinspriserne, der bliver følgerne af en rig
poteteshøst, større exportpræmie i Rusland og Tyskland eller tekniske eller
kemiske opfindelser til billiggjørelse af produktionen. Og hvad indflydelse
billiggjørelse af brændevinet har til at forøge drikken, er noget, som man bl. a.
1080 kan se overordentlig klart fremstillet ved den grafiske fremstilling, der findes
indtaget i den ovennævnte, franske senatskomites atlas «Diagramme no. 5».

Men samme virkning, som billigt brændevin øver paa konsumtionen, øver ogsaa gode konjunkturer eller en stigning af daglønnen; i saa henseende er det nok at henvise til de endnu friske erindringer fra «de gode tider» i begyndelsen af syttiaarene. - Monopolprisen vil derimod være en god regulator, lempe sig efter hine konjunkturer og altsaa forhøje priserne, naar de truer med at blive en fristelse til at tappe ankeret altfor stærkt. Det er ogsaa bl. a. af disse grunde, at brændevinsmonopolet andetsteds er blevet saa populært hos dem, der har sat sig til maal at bekjæmpe brændevinsondet.

Brændevinsafgiftens størrelse staar heller ikke i noget forhold til konsumentens skatteevne. Den falder med samme tyngde paa den fineste likør som paa den simpleste og billigste «fusel». En Lukullus's skat af den curaçao, han disker op med paa sine bugnende borde, er ikke større end den skat, en fattig arbeider betaler af den dram, hvormed han renser sin strube for benmøllens støv eller skaffer sit legeme en, fra et rent medicinsk standpunkt, nødvendig styrkelse efter sliden og strabadsen. I den henseende virker den som en kopskat uden persons anseelse. Men en af feilene ved en kopskat er netop den, at den dyrker lighedsgrundsætningen saa ligefrem, at det bliver til den største uretfærdighed. Kopskatten maa netop ogsaa af denne grund være forholdsvis lav, mere afpasset efter den fattiges kobberskjærv end efter den riges guldmynt. Og dette fællesskab med kopskatten er det ogsaa, som gjør, at man ikke vilkaarlig kan forhøje brændevinsafgiften, selv om man erkjender, at der burde gjøres adskilligt mere ud af dette skattefundament. Først under monopolet kan gennem regulering af priserne efter brændevinets finhed og godhed fuld fyldest gjøres baade til retfærdighedens krav om at skatten skal rette sig efter skatteevnen og til statskassens krav paa at faa et skattefundament af den art som brændevinet udnyttet til det yderste.

Men den nuværende afgift har ogsaa, forekommer det mig, gjort uret endnu paa en anden kant. Den har i velment iver for at stoppe brænderidriften i sin altfor yppige vækst begaaet den feil at skjære alle brænderier over en kam, eller rettere sagt: Den har rammet de til landbruget knyttede brænderier forholdsvis haardere end de store industrielle brænderier. Der er ingen, som nu vilde ønske den tilstand tilbage, da der, som f. ex. i trediveaarene, var i virksomhed 9.727 brændevinskjedler og deraf 9.576 i landdistrikterne. Der er visselig al grund til at prise baade lovgivning og administration for at de greb til skarpe forholdsregler for at faa brænderiernes antal indskrænket. Dette skede ogsaa i en overordentlig maalestok; i 1840 var der 1387; i 1845 714; i 1850 40; i 1865 27; i 1875 22,

1125 hvorved det ogsaa var bleven staaende i 1885; i sidste termin var der 23
brænderier i virksomhed, som ifølge den mellem brænderierne bestaaende
forening producerer fra omtr. 100.000 op til 600.000 liter; kun 6 af dem er
forsynede med fuldstændig destillations- eller rektifikationsapparater.

1130 Disse resultater opnaaedes væsentlig ved at man gennem beskatningen uden
forbehold eller lempelse stillede de smaa landbrænderier under samme vilkaar
som den store industri. Lovgivningen i 40-aarene fremtvang ved sine
beskatningsregler dannelsen af interessentskabs-brænderier. Gennem
beskatningen indførte man faktisk privatmonopoler saaledes som man - om end
paa en anden og mere haandgribelig maade - har gjort det i Tyskland og flere
lande.

1135 Men i vort saavelsom i flere andre landes jordbrug har brænderibedriften spillet
en ikke liden rolle. Korn, men især poteter, har i vort land med de lange og
fordetmeste kostbare kommunikationer i mange bygder fundet en fordelagtig
afsætning til brænderierne. De er derved blevet en løftestang for jordbruget.
Den ved brænderierne faldne mask og drank er igjen bleven tilgodegjort ved
1140 fodring af kreaturer, hvilket igjen har havt ikke lidet at sige navnlig med hensyn
til meieridrift, kjødpriser og fordelagtig export af kvæg til udlandet. Paa samme
tid har den faldne gjødsel holdt gaarden skadesløs for den udmattelse, som
potetesavlingen medfører, og poteter som anden rodfrugt har været et
fortrinligt middel til at holde jorden i hævd og fri for ugræs.

1145 Vort land viser sig iallefald i mange egne at maatte have endog særdeles heldige
betingelser for avl af poteter, hvoraf nutildags brændevinet væsentligst
fremstilles. I dr. O. J. Brochs «La crise agricole» er gennemsnitsavlingen af
poteter i hektoliter pr. hektar for Norges vedkommende opgivet til 204 (eller
1150 efter vort gamle maalesystem 13 tønder poteter pr. maal). Denne opgave blev
citeret af en af vort lands kyndigste jordbrugere i et indledningsforedrag i
foreningen til diskussion af landbrugsanliggender ifjor sommer (forhandl. 1888
s. 9) og da karakteriseret som ikke overdreven. Sammenlignet med andre lande
bliver foldrigheden af poteter hos os 3 gange saa stor som i Amerika og mere end
1155 dobbelt saa stor som i Danmark, Frankrig og Rusland, og omtrent dobbelt saa
stor som i Sverige og Tyskland. Avlingen af poteter sees ogsaa ifølge statistiken
at have gaaet fremad fra en udsæd af 306.474 tønder i 1835 til 703.854 i 1875.
Af det i 1875 med poteter og korn tilsaaede areal, ialt 230.705 hektar, var
35.590,6 eller over en sjettedel optaget af poteter.

Efter en tabel, der er meddelt i hr. landbrugsdirektør J. Smitts foredrag ved landbrugsmødet i Skien i 1884: «Om plantekulturens forhold til jordens produktionsevne» s. 6 (jfr. landbrugsskolebestyrer Norström: «Jordbruget» §§ 138, 139 og 453) skal poteten ved en avling af 15.000 kg. pr. hektar indeholde af følgende næringsemner: Kvælstof (N) 51.00 kg., kali (K₂O) 85.50 og fosforsyre (P₂O₅) 24.00 kg., og ved fodring give jorden tilbage af kvælstof 38.50 kg., af kali 81.25 kg. og af fosforsyre 18.60 kg., hvorefter jorden altsaa ved potetesavling pr. hektar skulde tabe af kvælstof 12.50 kg., af kali 4.25 kg. og af fosforsyre 6.00 kg. Poteten stiller sig altsaa i henseende til udpining af jorden efter den paa anførte sted meddelte tabel ikke meget værre end byg og omtrent jevnside med kløver og timothei. Men ligeoverfor byg gjælder det om poteten, benyttet som raastof for brændevinsbrænding, at den afgiver et foder, som igjen omsættes til gjødsel, der tilbagegiver jorden det tabte.

Det har ikke, ialfald ikke endnu, lykkedes mig at komme over nogen paalidelig beregning af, hvad man under vore forhold skal sætte drankens næringsværdi til. Men efter hvad dr. Julius Wolf i sit bekjendte værk: «Die Brantweinsteuer» s. 11 flg., støttet til autoriteter paa dette omraade, anfører, afgiver poteten ved omdannelsen i brænderierne et bedre fodringsmiddel end poteten i raa tilstand, og det ved drankfodring producerede kjød er igjen et bedre næringsmiddel for mennesker end poteter. Og gjødselen af det med dranken fodrede kvæg kommer - ligeledes efter af dr. Wolf anførte autoriteter - jorden tilgode i et forhold, som er 3 à 4 gange saa meget, som der vilde faaes ved at bruge de poteter, hvoraf dranken er kommen, til fodring i raa tilstand. «I gjødselen - siger forf. - faar jordbunden alle de substanser tilbage, som poteten har frataget den; thi alkoholen, som udvindes og hvis bestanddele ikke tilbagegives, repræsenterer det fra luften optagne kulvandstof. Idet potetesbrænderiet gjør en rigelig gjødsling af marken mulig, imødekommer det en grundfordring ved al udvikling af jordbruget».

Det anføres ogsaa - for af denne righoldige materie endnu kun at medtage et par kjendsgjæringer -, at det er den ved potetesbrænderiet tilveiebragte store tilgang paa gjødsel, som har muliggjort vekselbrugets indførelse i Tyskland. Og hvilket uhyre fremskridt i jordbruget denne overgang betegner, er bekjendt nok. Ifølge Roschers: «Nationalökonomik des Ackerbaues» (System des Volkswirtschaft, 2ter Band, s. 100) producerede for omtrent 20 aar siden det belgiske vekselbrug paa hver kvadratmil næringsmidler til omtr. 7.345 mennesker, medens det

1200 mecklenburgske «Feldgraswirtschaft» kun producerede føde for 3 182
mennesker og det polske «Dreifelderwirtschaft» for 2.229 mennesker. -

Men nok herom. Ogsaa hos os maa det noteres som det største fremskridt, der er
gjort i vort jordbrugs historie, da man omkring 40- eller 50-aarene almindelig gik
1205 over til vekselbrug. Det er vel muligt, at forholdene i vort land stiller sig
anderledes ligeoverfor dette spørgsmaal end f. ex. i Tyskland. Men saameget er
vist, at man altid har været enig om, at brænderidriften er nøie knyttet til vort
jordbrug og om, at man ved beskatningen af brændevinet har at tage hensyn
hertil. Og jeg noterer det fremdeles som værd at lægge mærke til, at vore
1210 jordbrugere, efter hvad der synes at fremgaa af de ovenberørte forhandlinger ved
sidste aarsmøde i foreningen til diskussion af landbrugsanliggender, har sin
opmærksomhed henvendt paa den større fordel ved korn- og potetesavl end ved
dyrkning af fodervekster. Men dette synes atter at pege tilbage paa
landbrugsbrænderierne som en af løftestængerne for vort jordbrug. Det maa i
1215 denne forbindelse endvidere erindres, at poteter er en vare, som ikke holder sig
længe, som er let udsat for at tage skade af frost og væde, og som ikke taaler
nogen kostbar transport, og at de paa grund af sin ringe kvælstofholdighed ikke
er noget førsterangs næringsmiddel for mennesker eller dyr. Landmanden er
derfor nødt til at bruge dem snart efter indhøstningen og ikke langt fra
1220 indhøstningsstedet.

Vi har ved gennemgaaelsen af monopolforslagene i andre lande allerede haft
anledning til at fremhæve den opmærksomhed, man overalt har henvendt paa
de agrariske interesser, og det i et maal, som det af mange grunde vanskelig kan
1225 blive spørgsmaal om at tage til mønster hos os. Men om der i andre lande kanske
er gjort for meget, kan man vel opkaste det spørgsmaal, om der ikke muligens
her i landet er gjort for lidet, eller rettere, om ikke lovgivningen og beskatningen
formeget har overseet den betydning, landbrugsbrænderierne kan have ialfald
for store distrikters økonomiske udvikling. Men hvis man kommer til dette
1230 resultat, forekommer det mig, at man gennem et monopol ulige lettere vil
kunne hjælpe paa stillingen end ved nogensomhelst forandring i
produktionsafgiften.

Naar jeg taler om mindre brænderier, mener jeg selvfølgelig brænderier, der dog
1235 er saavidt store, at de fyldestgør forudsætningen for loven af 1848 om
fabrikmæssig drift, og som altsaa efter vore forhold i regelen vil drives for flere
gaardes fællesregning. Som bekjendt er ogsaa de fleste af vore brænderier stiftede

af interessenter blandt gaardbrugere til udnyttelse af deres produkter. Det er,
1240 som før bemærket, netop dannelsen af den slags interessentskabsbrønderier, den
schweitziske monopollovs § 2 har villet opfordre til, og til hvis dannelse ogsaa
vor brønde vinslovgivning fra 40-aarene kan siges at have givet stødet. Ved at
betrygge deres tilværelse gennem monopolordningen, gaar man altsaa kun i den
ældre lovgivnings spor, bygger man paa dens grundvold.

1245 En saa høi skat som den, der nu rammer produkterne, maa selvfølgelig hvile
tungt paa en bedrift, der ikke er bygget paa de store industrielle spekulationers
kapitaltilgange, og som ikke ledes med forretningsmandens kjendskab til
verdensmarkedets omsætningschancer, men som alene vil nyttiggjøre for sig sit
1250 eget lille agerbrugs udbytte, og som derhos standser ved et produkt, der maa
gennemgaa et eller flere stadier af forædling, inden det bliver handelsvare.
Under disse forhold og under en beskatning, som udgjør det mangedobbelte af
produktets værdi, løber landmanden en ikke liden risiko ved at tilgodegjøre sig
sin agers skikkethed for potetesavl. Ved de for et par aar siden indrømmede
1255 frilagere er vistnok ogsaa landbrugs-brønderiernes vilkaar med hensyn til
skatteerlæggelsen forbedrede.

Men naar spørgsmaalet gjælder ikke om at faa udsættelse med betaling af
skatten, men om overhovedet nogensinde at faa den godtgjort ved salget, er de
1260 ikke bedre stillede end før. Thi brønde vins pris bestemmes ikke paa
Oplandene eller paa Inderøen, men paa verdensmarkedet, og samlagene og de
øvrige brønde vinshandlere betaler vel ikke mere for norsk vare end for
udenlandsk; men prisforholdene kan da medføre, at producenten brønder inde
med skatten, som maa betales, før varen flyttes fra lageret. -

1265 Det vil ogsaa heraf sees, at det ikke er sikkert, om en forhøielse af
brønde vinsafgiften kommer til at medføre en prisforhøielse af brønde vinet og
en deraf flydende formindskelse i konsumet. Det er da ogsaa faktisk, at bønder
paa Oplandene flersteds efter den sidste forhøielse af afgiften er kommen i tvivl
1270 om, hvorvidt det kan lønne sig at fortsætte potetesavl til brønderidrift. Hvis
potetesavlen i brønderiøiemed ophører, vil altsaa den sidste afgiftsforhøielse
have tilintetgjort landbrugsbrønderiet. Eller de mindre landbrugsbrønderiers
skjæbne bliver efter dette mere og mere den at blive opslugte af de store
industrielle brønderier, som saaledes alene kommer til at nyde godt af det
1275 faktiske monopol, beskatningen og lovgivningen har tilveiebragt for dem.
Ganske vist er ved den gennem flere aar bestaaende «Brønderiforening», som

har fastsat hvert brænderis produktion og for fælles regning sælger alt det tilvirkede brændevin, de enkelte brænderier bundne sammen til et stort
1280 monopolsselskab, hvorved handelsgevinsten er kommen til at spille en fremtrædende rolle for den hele bedrift og landbrugsbrænderiernes særlige interesse bleven noget fordunklet. -

Jeg vil ved at fremhæve det faktiske monopol, den bestaaende lovgivning og
1285 beskatning har skabt for brænderierne, dog ingenlunde have sagt, at denne monopolstilling er bleven i den grad tilstræbt eller opnaaet, som tilfældet er blevet i Tyskland og Østerrig, hvor, som den franske senatskomite bemærker, brænderiernes privatmonopol er bleven saa fremtrædende, at det kun markerer og er ment at skulle markere veien til et formeligt statsmonopol.

1290 Det staar tilbage nærmere at skitsere et brændevinsmonopols fiskale side. Nogen helt ud nøiagtig beregning lader der sig med det endnu foreliggende materiale ikke gjøre. Men saameget foreligger dog vel, at man med nogenlunde bestemthed kan udfinde, hvad der vil indbringe staten mest: enten et monopol
1295 eller den nu bestaaende afgift. De, som er enig med mig i mit foran anførte til fordel for monopolet, vil ogsaa straks indrømme, at monopolets fordele maa komme tilsyne i dets fiskale udbytte.

Efter de opgaver, der er meddelte i den af kommissionen af 17de oktober 1884
1300 afgivne indstilling, har statens indtægt af brændevinsafgiften og tolden for aarene 1881-85 udgjort gennemsnitlig kr. 3.688.777,00 + kr. 759.481,00 = kr. 4.448.258,00, hvorfra imidlertid ogsaa maa trækkes skattegodtgjørelse for export og denaturation, der for de nævnte aar gennemsnitlig har udgjort aarlig kr. 558.812,00, saaledes at statens nettoindtægt af brændevinet bliver
1305 gennemsnitlig kr. 3.889.446,00. Lægger man hertil de omtr. 13 øre pr. liter, hvormed afgiften ifjor forhøiedes, bliver til nævnte sum, efter det for femaaret 1881-85 opgivne gennemsnitsforbrug af 6.600.000 liter af 50 pct. alkoholstyrke, at føie kr. 858.000,00, og man vil altsaa som udgangspunkt i disse opgaver kunne sætte brændevinsafgiften og tolden i et fremtidigt budget til kr.
1310 4.747.446,00.

Ved et monopol, som af mig forslaaet, er det antaget, at indkjøbsprisen ikke vil være over 13 øre pr. liter 50 pct. alkohol. I Schweiz er man gaaet ud fra en indkjøbspris af 20 cent. pr. liter ren alkohol. Ved salget indgaar selvfølgelig i
1315 salgsprisen først de 80 øre, som den nuværende afgift udgjør. Men ved et

monopol maa fremdeles i salgsprisen indgaa en passende sum - man kalde det handelsfortjeneste eller hvad man vil -, hvis høide naturligvis kan variere efter konjunkturer og forhold, og som staten selvfølgelig ligesaavel maa kunne tage til indtægt som nu br ndevinsbr nderne og importørerne. Jeg har i mit votum, for at undgaa enhver beskyldning for at overdrive, reduceret fortjenesten ved monopollet til et minimum, og derfor kun sat nettofortjenesten for staten til 85  re pr. liter. Men i virkeligheden maa man, som jeg ogsaa har gjort opmærksom paa i mit votum, her ligefra begyndelsen af kunne regne en minimumsfortjeneste af 1 kr. pr. liter, hvilken efterhaanden vil kunne forøges med langt større lethed og sikkerhed, end det kan ske med en afgiftsbeskatning.

En bekræftelse paa, at denne beregning ikke er for stiv, t r man kanske finde deri, at man selv i Schweiz ved overgangen fra den derværende lave beskatning til monopolafgiften sees at have gjort regning paa monopolfortjeneste af noget over 1 frc. pr. liter. I det tyske monopolforslag beregnedes 1 liter ren alkohol at skulle udbringes til 2   3 rmk. Ved gennemførelsen af udsk nknings- og udsalgsmonopolet for de kommunale samlag og ved at bringe den hidtil skattefrie omsætning af partier over 40 liter ind under den kommunale monopolspris vil der hverken fra et legalt eller kommunaløkonomisk standpunkt være grund til at opretholde den ved lov af 6 septbr. 1845 bestemte afgift til kommunekassen af 13 1/3  re pr. liter. Den hidtil stedfundne omsætning af brændevin i partier over 40 liter kan ansættes til omtr. 2 mill. liter, og indbragt under den kommunale monopolbeskatning vil selvfølgelig de kommunale indtægter herved forøges ikke ubetydeligt. Men idet der saaledes gives vederlag til kommunerne, kan de 13 1/3  re overføres til monopolstyrelsens fortjeneste ved salget eller med andre ord: Statsindt gten forøges med de henimod 400.000 kr., som den kommunale afgift har beløbet sig til.

Jeg antager derfor, at den merindtægt for statskassen, der kan opføres af monopollet, vil dreie sig om et minimum af snarere 2 mill. kr. end om 1 mill.

Fra denne indtægt maa imidlertid trækkes udgifter ved monopollet. Hvor store disse rettelig b r sættes til, mangler der imidlertid materialer til at beregne. Saa billig som den nuværende oppebørsel af salgsafgiften - altsaa toldopkr vningen sat ud af betragtning - kan den vel ikke blive. Men nogen stor sum vil der neppe blive tale om. Udgifterne til den schweitziske monopolstyrelse, som det vel maa gaa an at tage til et slags rettesnor, beløber sig, som oven nævnt, kun til omkring

kr. 100.000, hvilket vist ingen vil finde at være afskrækkende.

1360 Fremdeles maa der ved enhver forøgelse af brændevinets pris tages hensyn til et
formindsket konsum. Denne faktor vil dog hos os ikke kunne faa den
betydning, som der er tillagt den f. ex. i det tyske monopolforslag, hvorved man
pludselig gik over fra en særdeles lav til en særdeles høi beskatning. Hvad der hos
os vel i væsentligere mon vil paavirke konsumens størrelse, er daarlige eller gode
tider samt afholdsbevægelsens styrke. Under disse omstændigheder antager jeg,
1365 at man med de monopolpriser, jeg har antydnet som begyndelsespriserne, ikke
kan forudsætte nogen væsentlig nedgang i konsumen i sammenligning med den
konsum, man lægger til grund for beregning af udbyttet af produktionsafgiften.

1370 Jeg har endnu ikke berørt flere andre fordele, som vil være forbundet med et
monopol. Saaledes har jeg ikke heller omtalt rektifikations-spørgsmaalet, som af
mange - skjønt muligens noget ensidigt - menes kun at ville finde en
tilfredsstillende løsning gjennem en monopolordning. - Der kunde ogsaa været
nogle ord at sige angaaende monopolets udstrækning til alle alkoholholdige
drikke, som det stærke øl og vin, hvilket ligeledes er berørt i mit votum i
1375 toldkommissionens indstilling.

Men det er paa tide at afslutte dette foredrag.

1380 Jeg hævder da sluttelig, at et monopol, som af mig i sine grundtræk skitseret, vil
anbefale sig baade fra et finansielt standpunkt og fra afholdsbestræbelsernes
samt fra vor hovednæringsvei jordbrugets.

1385

Kilde

Brændevinsmonopoler: foredrag holdt i den statsøkonomiske forenings møde den 25de januar 1889.
Kristiania 1889.

URI

1390 <https://www.virksommeord.no/tale/braendevinsmonopoler>